

Archeologienota

AntwerpenScheldelaan 5A

Resultaten

FODIO

Turnhoutsebaan 277

B-2110 Wijnegem

Marleen Arckens

Jan De Beenhouwer

COLOFON

Archeologienota Antwerpen Scheldelaan 5A. Verslag van resultaten.

Projectcode 2017G80

Erkend archeoloog: Fodio OE/ERK/archeoloog/2015/0067

Auteurs: Marleen Arckens, Jan De Beenhouwer

Uitvoerder: Fodio, Turnhoutsebaan 277, B-2110 Wijnegem

datum: 19 december 2018

Inhoud

1 De resultaten van het bureauonderzoek.....	4
1.1 Beschrijvend gedeelte.....	4
1.1.1 Administratieve gegevens	4
1.1.2 Kader waarbinnen het onderzoek plaatsvindt	6
1.1.3 Onderzoeksopdracht en vraagstelling	9
1.1.4 Werkwijze	9
1.2 Assessmentrapport.....	10
1.2.1 De landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied	10
1.2.2 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied	13
1.2.3 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed	14
1.2.4 Samenvatting	15
Bibliografie	16
Figurenlijst	17
Archeologische periodes in Vlaanderen.....	18

1 De resultaten van het bureauonderzoek

1.1 Beschrijvend gedeelte

1.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode		2017G80
Actoren		Marleen Arckens OE/ERK/Archeoloog/2016/00142 veldwerkleider
Locatie	Provincie	Antwerpen
	Gemeente	Antwerpen
	Deelgemeente	Berendrecht-Zandvliet-Lillo (postcode 2040)
	Site	Scheldelaan 5A
Kadastrale gegevens		Antwerpen Afd. 20, Sectie D, percelen 166W (deel) en 166Y
Oppervlakte onderzoeksgebied		8420 m ²
Oppervlakte bodemingreep		8420 m ²
Bounding box	punt 1 (NW)	x: 144413,4 y: 227067,9
	punt 2 (ZO)	x: 144572,2 y: 226966,0
Kadastraal percelenplan		Fig. 1
Topografische kaart		Fig. 2
Afbakening verstoorde zones		Geen
Begindatum onderzoek		6 juli 2017
Einddatum onderzoek		19 december 2018

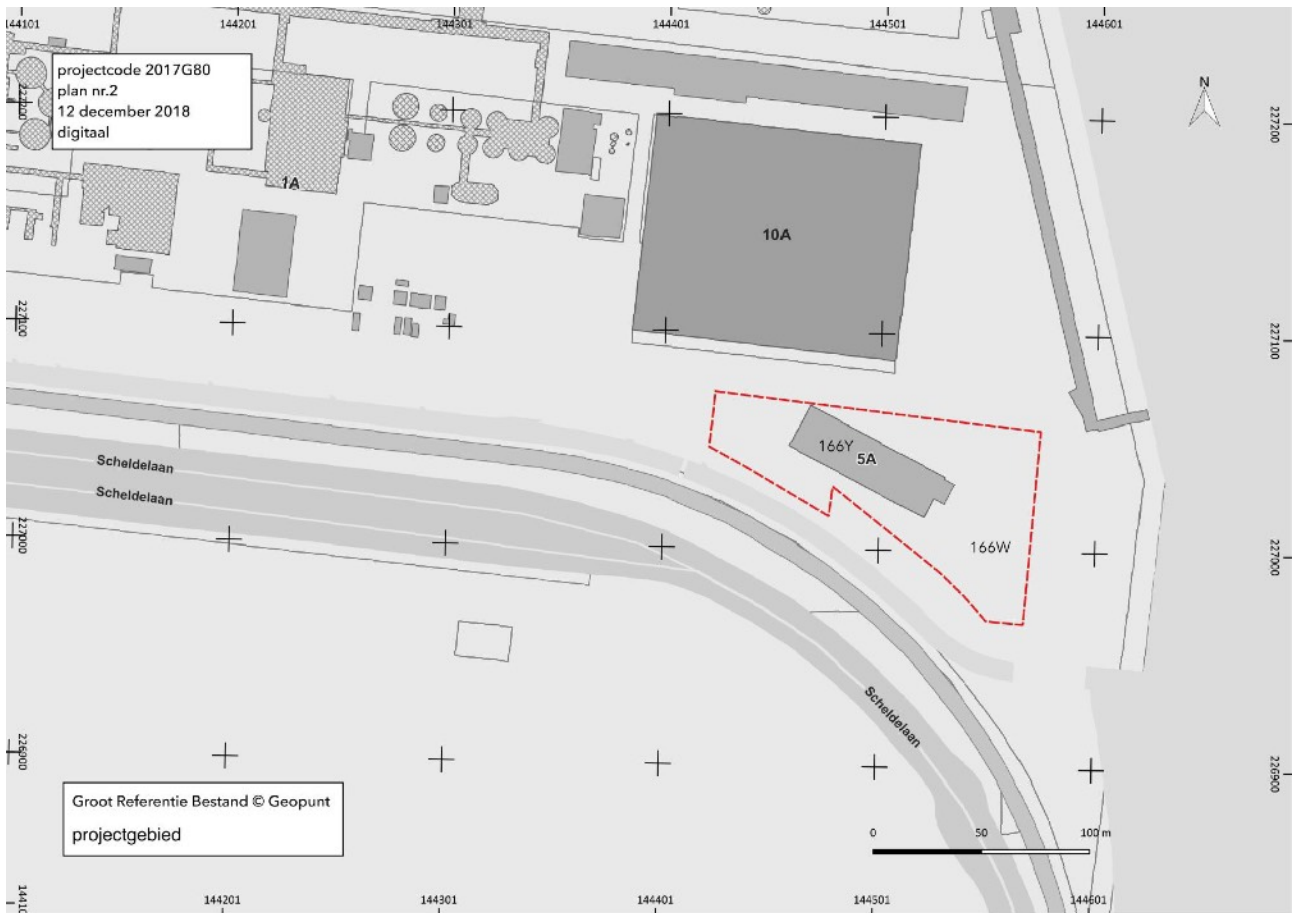

Fig. 1 Situering van het onderzoeksgebied op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt

Fig. 2 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart 1:10.000 © Cartoweb

1.1.2 Kader waarbinnen het onderzoek plaatsvindt

Criteria uit het Onroerenderfgoeddecreet die aanleiding geven tot het opmaken van de archeologienota

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van een geplande aanvraag voor een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen. De wetgeving met betrekking tot archeologie omvat enerzijds het Onroerenderfgoed- decreet van 12 juli 2013 en anderzijds het Onroerend Erfgoedbesluit van 16 mei 2014, die voor archeologie in werking traden op 1 juni 2016, gewijzigd op 18 juli 2017 en met terugwerkende kracht toepasbaar vanaf 1 juni 2017

Overwegend dat

- de betrokken percelen niet binnen een zone liggen waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt
- de aanvraag niet volledig binnen het gabariet van de lijninfrastructuur ligt
- het gebied niet geheel of gedeeltelijk binnen een beschermde of vastgestelde archeologische zone ligt
- het perceeloppervlak groter is dan 3000 m²
- de bodemingreep groter is dan 1000 m²
- het gebied buiten woon- en recreatiegebied ligt
- de aanvrager niet publiekrechtelijk is
- de bodemingreep groter is dan 5000 m²

dient een archeologienota bij de aanvraag tot omgevingsvergunning te worden gevoegd.

Bestaande Toestand

Het onderzoeksgebied bevindt zich aan de noordzijde van de bocht in de Scheldelaan ter hoogte van Kanaaldok B3, in het uiterste noorden van de haven van Antwerpen. Het omvat de percelen Antwerpen Afd. 20, Sectie D, percelen 166W (deel) en 166Y en heeft een oppervlakte van 8420 m².

Op het onderzoeksgebied staat een langwerpig loods die noordwest-zuidoost georiënteerd is. Ten noorden van de loods is het terrein verhard, ten zuiden ervan is de overige oppervlakte van het onderzoeksgebied begroeid met gras.

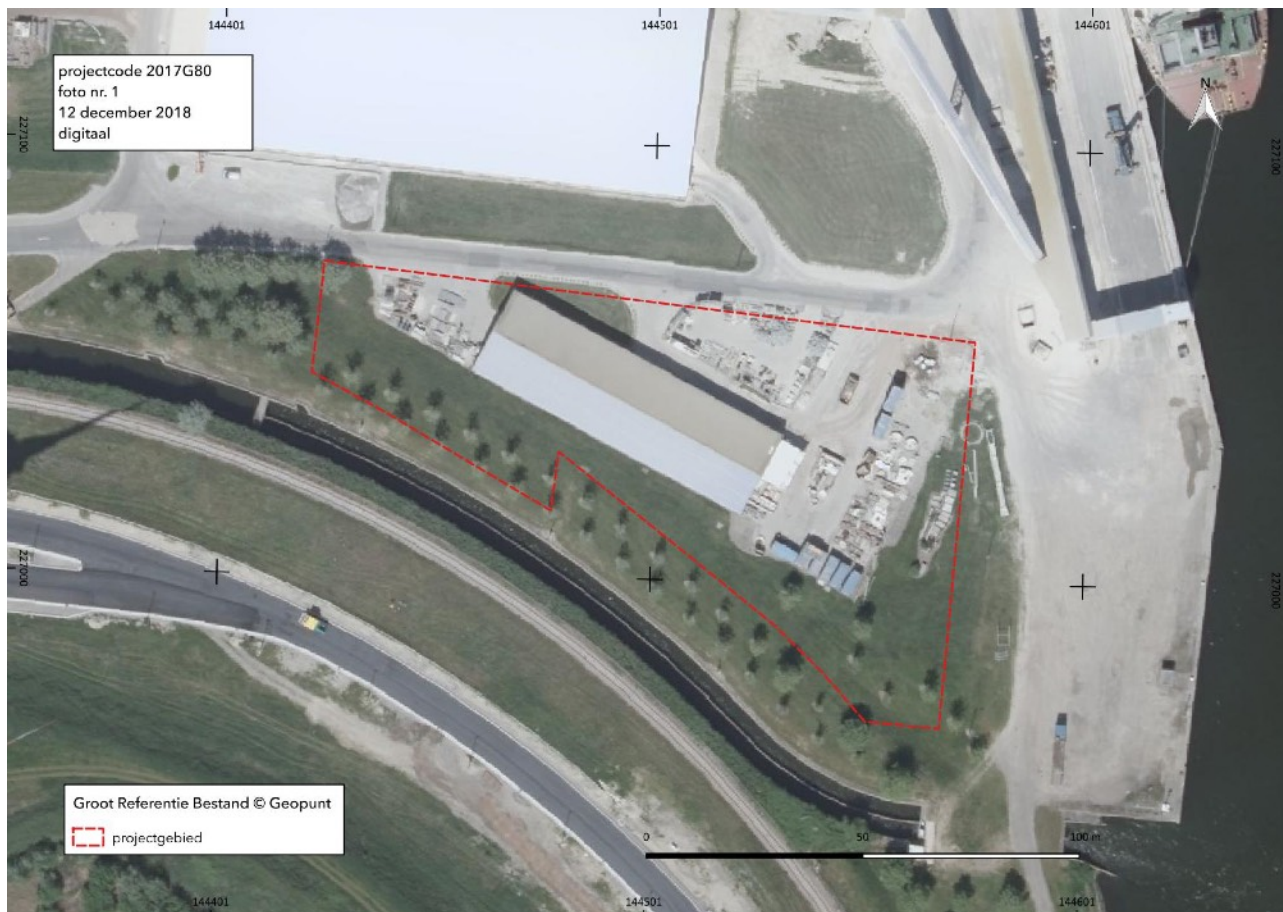

Fig. 3 Situering van het projectgebied op de orthofotomosaïek middenschallig winter 2018. © Geopunt

Geplande werken en bodemingrepen

Het bestaande gebouw zal gesloopt worden en het volledige onderzoeksgebied zal heringericht worden. Aan de noordelijke en oostelijke rand van het onderzoeksgebied komt een gebouw dat dienst zal doen als werkplaats en tevens plaats biedt aan een refter met keuken, onthaal en berging. Ten westen van het nieuwe gebouw worden parkeerplaatsen voorzien. Ten zuiden ervan is een fietsenstalling gepland. De zuidwestelijke grens van het gebied grenst aan een kleiner kanaal waardoor het terrein hier afhelt. Het terreinprofiel zal daarom op deze plaats aangepast worden door de aanleg van een hellend grasvlak en een wadi met een diepte van 20 cm. Het gebouw wordt gefundeerd op 190 palen die reiken tot 8m onder het huidige maaiveld.

Fodio

1.1.3 Onderzoeksopdracht en vraagstelling

Het bureauonderzoek heeft tot doel het projectgebied archeologisch te evalueren op basis van bestaande bronnen en de impact van de geplande werken op eventueel aanwezig archeologisch erfgoed te bepalen. Dit houdt in dat er informatie wordt verzameld over de mogelijke aanwezigheid of afwezigheid van archeologisch erfgoed binnen het projectgebied. De kenmerken, de relatie met het omringend landschap, de bewaringstoestand en de waarde van eventueel aanwezig archeologisch erfgoed worden ingeschat. Ook de manier waarop de geplande bodemingrepen worden uitgevoerd maakt deel uit van de evaluatie.

Het bureauonderzoek formuleert een antwoord op de volgende onderzoeksvragen:

- welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het projectgebied?
- hoe evolueerde het landschap en is er een evolutie in het grondgebruik ter hoogte van het projectgebied?
- wat is de impact van de geplande werken op het bodemarchief?

1.1.4 Werkwijze

Uit de gegevens verstrekt door de opdrachtgever bleek dat een archeologienota met beperkte samenstelling kon worden opgemaakt. De opdrachtgever leverde een inplantingsplan en funderingsplan van de geplande nieuwe toestand.

Het onderzoeksgebied is niet opgenomen in een vastgestelde of afgebakende archeologische zone en behoort ook niet tot de gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.¹ In de Centrale Archeologisch Inventaris² zijn er binnen het onderzoeksgebied geen vindplaatsen opgenomen.

Om een beeld te schetsen van het fysisch geografisch kader werd een beroep gedaan op de topografische kaart van België in digitale versie³, de bodemkaart volgens Belgische classificatie⁴, het kadastraal percelenplan⁵ en de luchtfoto's en het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II beschikbaar via Geopunt.⁶ Via Cartesius werden de historische topografische kaart van 1928 en de luchtfoto van 1948 geraadpleegd.

Alle gebruikte rasterdatasets werden opgehaald via Web Map Service of als tiff/jpeg/pdf beschikbaar via de geoloketten van de Federale en Vlaamse overheden. De verwerking van de gegevens en aanmaak van de kaarten voor de archeologienota gebeurde met QGIS 2.18 Las Palmas.

Het historisch grondgebruik werd vergeleken met de huidige toestand, om de impact van de geplande werken te kunnen inschatten.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be/#zoom=9&lat=6639473.15&lon=462444.02> (geraadpleegd 28 november 2018)

² De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen. De aan- of afwezigheid van archeologische sporen dient met verder archeologisch onderzoek vastgesteld te worden; <https://cai.onroenderfgoed.be> (geraadpleegd 28 november 2018)

³ webservice cartoweb.be van het NGI.

⁴ <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.

⁵ http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/?local=nl_BE.

⁶ <http://www.geopunt.be>.

1.2 Assessmentrapport

1.2.1 De landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied

Geografische en topografische situering

Het onderzoeksgebied ligt in de gemeente Antwerpen, in het district Berendrecht-Zandvliet-Lillo, in het uiterste noorden van de haven van Antwerpen, ongeveer 120 m ten westen van Kanaaldok B3, 700 m ten zuiden van Insteekdok 4 en 2600 m ten zuiden van de grens met Nederland. Het gebied ligt ca. 1500 m ten westen van Zandvliet, dat zich aan de overzijde van het kanaaldok bevindt. Het onderzoeksgebied kan teruggevonden worden op de topografische kaart 1/10.000 kaartblad 7/6N.

Geografisch en geomorfologisch behoort het onderzoeksgebied tot de Scheldepolders ten westen van Zandvliet en ten oosten van de Schelde. De hoogtelijnen op de topografische kaart van 1928 geven aan dat het onderzoeksgebied voorafgaand aan de havenuitbreiding gelegen was tussen 2 en 3 m TAW.⁷ Een luchtfoto van 1948 laat het oorspronkelijke polderlandschap met landbouwpercelen zien.

Fig. 5 Situering van het onderzoeksgebied op een luchtfoto die dateert van 1948. © Cartesius

⁷ http://www.cartesius.be/arcgis/home/webmap/viewer.html?url=http://www.ngi.be/tiles/arcgis/rest/services/seamless_carto__default__3857__800/MapServer&lang=nl

De luchtfoto van 1971 maakt duidelijk dat de omgeving ingrijpend veranderde in het derde kwart van de 20ste eeuw. Het polderlandschap werd omwille van de continue uitbreiding van de haven van Antwerpen opgehoogd tot tussen 7 en 8 m TAW. Vooral op de rechteroever van de Schelde is dit het geval van Kanaaldok B3 in het noorden, waar het onderzoeksgebied gelegen is, tot het vormingscentrum Antwerpen-Noord in het zuiden. Enkel de verschillende dorpskernen in dit gebied zijn niet opgehoogd.⁸

Fig. 6 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1971. © Geopunt

Uit de gegevens beschikbaar via het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II blijkt dat door de aanleg van een kunstmatig reliëf voor de industrieterreinen de gemiddelde hoogte van het onderzoeksgebied op dit moment 7 m TAW bedraagt. Ten oosten van het Kanaaldok bleef het oorspronkelijk reliëf bewaard.

Op de luchtfoto van 1979-1990 is de Scheldelaan aangelegd onmiddellijk ten zuiden van het onderzoeksgebied. Ook het Schelde-Rijnverbindingskanaal is intussen aangelegd. Op het onderzoeksgebied is de huidige bebouwing opgetrokken.

⁸ Bogemans 1997.

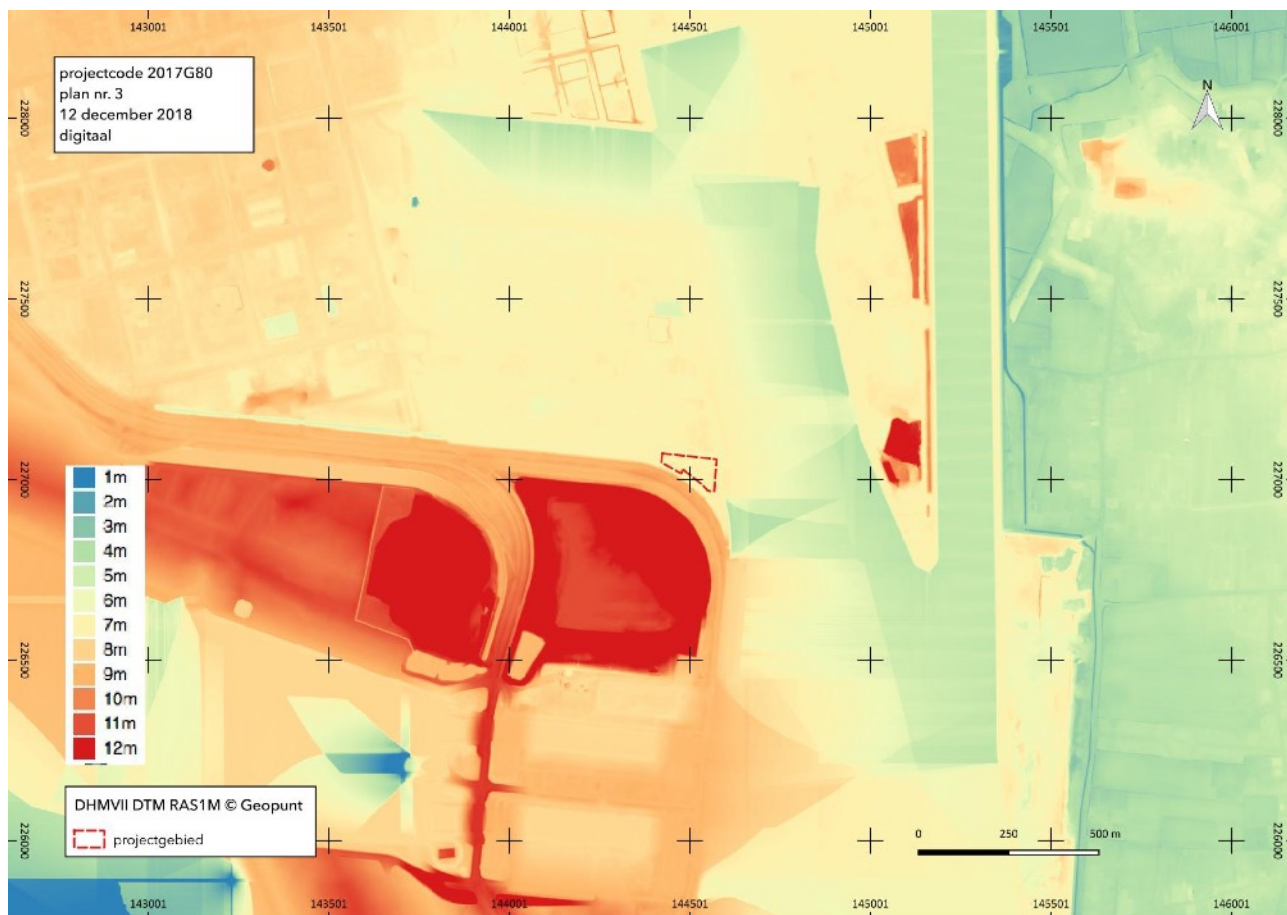

Fig. 7 Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM, RAS 1M. © Geopunt

Fig. 8 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1979-1990. © Geopunt

1.2.2 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het projectgebied?

Het onderzoeksgebied bevond zich tot het derde kwart van de 20ste eeuw in de Scheldepolders ten westen van Zandvliet en ten oosten van de Schelde. Dit was een laaggelegen en vlak gebied met een hoogte tussen 0,8 en 3 m TAW. Door de uitbreiding van de haven van Antwerpen in noordelijke richting is dit landschap echter zo goed als verdwenen. Het onderzoeksgebied werd opgehoogd tot ca. 7 m TAW. De hoogtelijnen op de topografische kaart van 1928 geven aan dat de oorspronkelijke hoogte van de polders ter hoogte van het onderzoeksgebied tussen 2 en 3 m TAW lag. De oorspronkelijke bodem, en dus ook het archeologisch niveau, bevinden zich 4 à 5 m onder het huidige maaiveld.

Hoe evolueerde het landschap en is er een evolutie in het grondgebruik ter hoogte van het projectgebied?

Het oorspronkelijk polderlandschap werd ter hoogte van het onderzoeksgebied vanaf de jaren 1970 opgehoogd van tussen 2 en 3 m TAW naar 7m TAW. Het werd in gebruik genomen door industrie gevestigd in de haven. Het onderzoeksgebied vertoont geen natuurlijk reliëf meer.

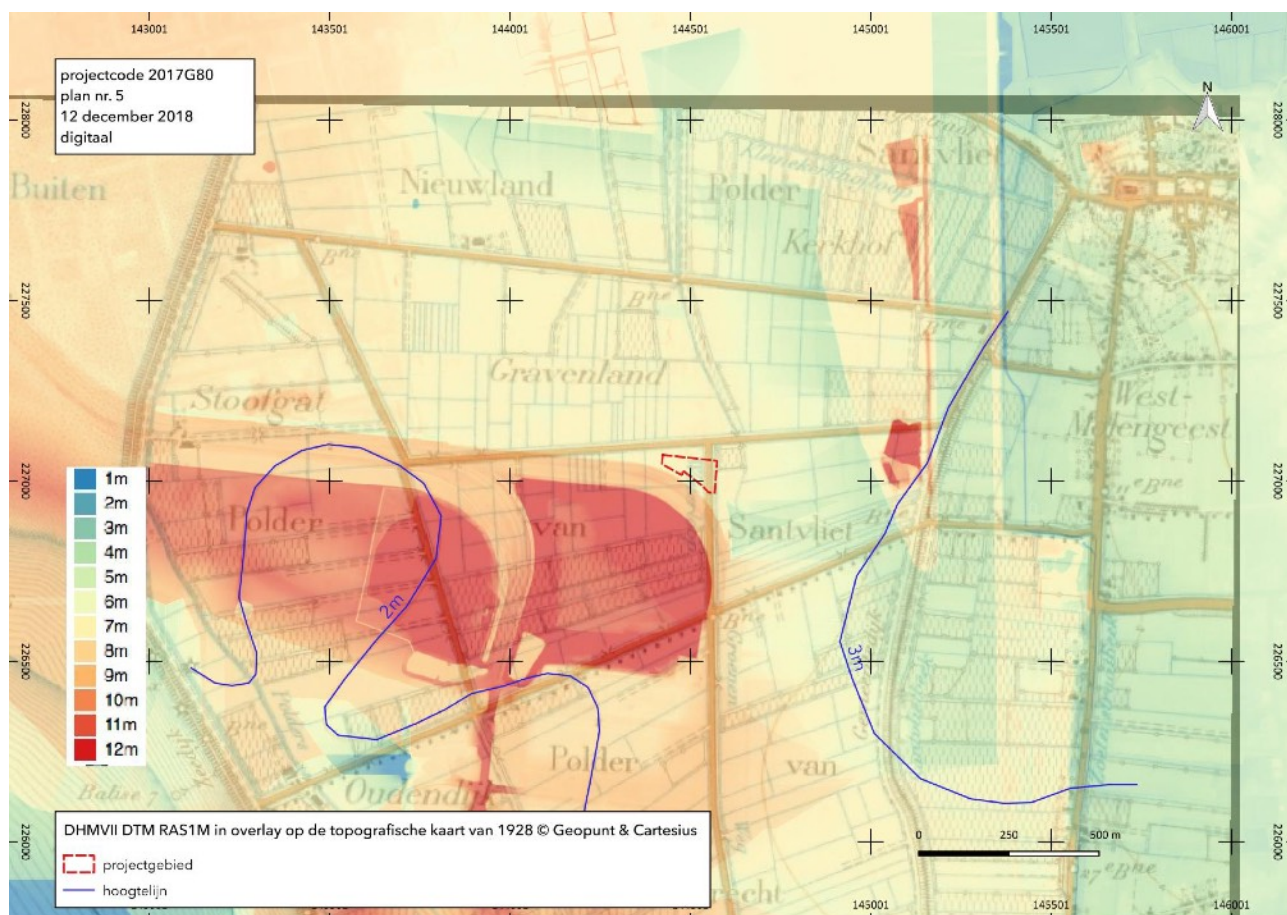

Fig.9 Synthesepan: DHM in overlay op de topografische kaart van 1928 met aanduiding van de hoogtelijnen zoals opgemeten in 1928. © Geopunt & Cartesius

Wat is de impact van de geplande werken ?

Op het onderzoeksgebied bevindt zich een langwerpig gebouw met een noordwestelijke oriëntatie. Het noordelijke gedeelte van het gebied is verhard terwijl het zuidelijke gedeelte begroeid is met gras.

Het bestaande gebouw zal gesloopt worden en het volledige onderzoeksgebied zal heringericht worden. Langs de noordelijke en oostelijke rand van het gebied komt een groot gebouw dat dienst zal doen als werkplaats met refter, keuken, onthaal en berging. Ten zuiden van het gebouw is een fietsenstalling voorzien, ten westen ervan parkeerplaatsen. In het zuidwesten grenst het gebied aan een kleiner kanaaltje waardoor het terrein hier afhelt. Op deze plaats worden een hellend grasvlak en een wadi met een diepte van 20 cm voorzien. Het nieuwe gebouw wordt gefundeerd op 190 palen die reiken tot 8 m -mV.

Enkel de funderingspalen bereiken het oorspronkelijk loopvlak en mogelijk een in de oorspronkelijke bodem bewaard archeologisch niveau. Alle overige ingrepen vinden plaats in de opgespoten grond.

1.2.3 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed

De confrontatie tussen de toekomstige werken en de beschikbare landschappelijke gegevens toont aan dat enkel de funderingspalen voor de nieuwbouw mogelijk verspreid en over een zeer beperkte oppervlakte verstoringen kunnen veroorzaken aan eventueel op een diepte van meer dan 4 m onder het maaiveld aanwezig archeologisch erfgoed. Verder onderzoek van het terrein in het kader van de toekomstige werken zal met hoge waarschijnlijkheid niet leiden tot nuttige kenniswinst gezien de grote diepte waarop het archeologische relevant niveau verwacht wordt en de beperkte oppervlakte van de geplande bodemingrepen die dit niveau bereiken.

1.2.4 Samenvatting

Het onderzoeksgebied behoort tot de Scheldepolders ten noorden van Antwerpen, tussen Zandvliet in het oosten en de Schelde in het westen. Dat was tot de jaren 1960 een laag gelegen en vlak gebied met een hoogte tussen 0,8m en 3 m TAW. De hoogtelijnen op de topografische kaart van 1928 geven aan dat de oorspronkelijke hoogte van de polders ter hoogte van het onderzoeksgebied tussen 2 en 3 m TAW lag. Door de uitbreiding van de haven van Antwerpen in noordelijke richting is dit landschap echter zo goed als verdwenen.

Het oorspronkelijk polderlandschap werd ter hoogte van het onderzoeksgebied vanaf het midden van de jaren 1960 opgehoogd naar 7 m TAW. Het werd in gebruik genomen door industrie gevestigd in de haven. Het onderzoeksgebied vertoont geen natuurlijk reliëf meer. De oorspronkelijke bodem, en dus ook het archeologisch niveau, bevinden zich tussen 4 en 5 m onder het huidige maaiveld.

De geplande bodemingrepen beslaan een oppervlakte van 8420 m². Op het projectgebied zal, na de afbraak van de bestaande bebouwing, een werkplaats worden gebouwd met aansluitend in het westen parkeerplaatsen en in het zuiden een fietsenstalling.

De confrontatie tussen de toekomstige werken en de beschikbare landschappelijke gegevens toont aan dat enkel de funderingspalen voor de nieuwbouw mogelijk verspreid en over een zeer beperkte oppervlakte verstoringen kunnen veroorzaken aan eventueel op een diepte van meer dan 4 m onder het maaiveld aanwezig archeologisch erfgoed. Verder onderzoek van het terrein in het kader van de toekomstige werken zal met hoge waarschijnlijkheid niet leiden tot nuttige kenniswinst gezien de grote diepte waarop het archeologische relevant niveau verwacht wordt en de beperkte oppervlakte van de geplande bodemingrepen die dit niveau bereiken.

Bibliografie

Uitgegeven bronnen

Bogemans F. 1997. Toelichting bij de Quartairgeologische Kaart, kaartblad 1-7 Essen-Kapellen. Brussel.

Digitale bronnen

Agiv. Agentschap voor Geografische informatie Vlaanderen

<https://www.agiv.be>

Bodemverkenner

<https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>

Cartesius

<http://www.cartesius.be>

Cartoweb

www.cartoweb.be, www.ngi.be

Centraal Archeologische Inventaris

cai.erfgoed.net en <http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai/>

Databank Ondergrond Vlaanderen

<https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/index.html>

Geoportaal

<https://geo.onroenderfgoed.be>

Geopunt Vlaanderen

<http://www.geopunt.be/kaart>

Inventaris Onroerend Erfgoed

<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Figurenlijst

- Fig. 1 Situering van het onderzoeksgebied op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt
- Fig. 2 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart 1:10.000 © Cartoweb
- Fig. 3 Situering van het projectgebied op de orthofotomozaïek middenschallig winter 2018. © Geopunt
- Fig. 4 Inplantingsplan (boven) en funderingsplan (onder) van geplande nieuwbouw © VandeArchitecten
- Fig. 5 Situering van het onderzoeksgebied op een luchtfoto die dateert van 1948. © Cartesius
- Fig. 6 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1971. © Geopunt
- Fig. 7 Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM, RAS 1M. © Geopunt
- Fig. 8 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1979-1990. © Geopunt
- Fig. 9 Synthesepan: DHM in overlay op de topografische kaart van 1928 met aanduiding van de hoogtelijnen zoals opgemeten in 1928. © Geopunt & Cartesius

Archeologische periodes in Vlaanderen

Periode			Datering
steentijd	paleolithicum	vroeg (oud)	tot 300.000 BP
		midden	300.000 - 35.000 BP
		laat (jong)	35.000 - 14.000 BP
		finaal	vanaf 14.000 BP
	mesolithicum	vroeg	vanaf 9500 v. Chr.
		midden	8 ^{ste} millennium v. Chr.
		laat	7 ^{de} en 6 ^{de} millennium v. Chr.
		finaal	5 ^{de} millenium v. Chr.
	neolithicum	vroeg	5300 - 4400 v. Chr.
		midden	4400 - 3700 v. Chr.
		laat	3700 - 3000 v. Chr.
		finaal	3000 - 2000 v. Chr.
metaaltijden	brons tijd	vroeg	2000 - 1800 v. Chr.
		midden	1800 - 1100 v. Chr.
		laat	1100 - 800 v. Chr.
	ijzertijd	vroeg	800 - 500 v. Chr.
		midden	500 - 250 v. Chr.
		laat	na 250 v. Chr.
Romeinse tijd		vroeg	1 ^{ste} eeuw
		midden	2 ^{de} en 3 ^{de} eeuw
		laat	4 ^{de} eeuw
middeleeuwen		vroeg	5 ^{de} tot 9 ^{de} eeuw
		volle	10 ^{de} tot 12 ^{de} eeuw
		laat	13 ^{de} tot 15 ^{de} eeuw
nieuwe tijd			16 ^{de} tot 18 ^{de} eeuw
nieuwste tijd			19 ^{de} en 20 ^{ste} eeuw

Dit chronologisch kader is bedoeld ter oriëntatie. Er werd gekozen voor algemene tijdvakken om niet de indruk te wekken dat culturen in kalenderjaren kunnen worden gevat. De jaren voor 10.000 BP zijn uitgedrukt in 'jaren geleden' of jaren BP (before present = 1950). De jaren na 10.000 BP zijn uitgedrukt in jaren voor of na Chr.